

NÉMETH GYÖRGY ATTILA

HELLER ÉRIK

(1880–1958)

Heller Erik 1925 és 1944 között, csaknem 38 szemeszteren át nyilvános rendes tanárként tanított anyagi és eljárási büntetőjogot a Ferenc József Tudományegyetemen. Gyakorló jogászként kezdte pályafutását, e tevékenysége mellett folyamatosan publikált, később egyetemi magántanári képesítést szerzett. A tudományos pálya mellett Szegedre történő professzori kinevezésekor kötelezte el magát. E tanulmánnyal a két világháború közötti büntetőjog-tudomány egyik meghatározó személyiségének portréját kívánom megrajzolni. Életútjának rövid áttekintésében a Szegeden töltött éveit, illetve az egyetemünkre történő professzori kinevezésének körülményeit állítottam a középpontba.¹ Ezt követően a büntetési elméletekről vallott fölfogását ismertetem. Egy tudós büntetőjogász vonatkozásában meghatározó fontosságú és számos egyéb, későbbi tanítására nézve is nagy jelentőséggel bír a büntetés elméletével kapcsolatos álláspontja. A tanulmány második részében *Heller Erik*, a büntetőjogi dogmatika olyan alapvető fontosságú kérdéseivel összefüggésben alkotott véleményével foglalkozom, mint a bűncselekmény-fogalom, a jogellenesség, valamint a bűnösség.

I. Életrajz

*Igazságügyi karrier*²

Heller Erik 1880. május 15-én született Budapesten *Heller Ágost*³ mérnök, fizikus és *bleybach* *Bolberitz* *Georgina* gyermekeként. Testvérei *Heller Farkas*,⁴ *Heller René* *Lothár*⁵ és *Heller Georgina*⁶ voltak.

¹ Köszönettel tartozom *Vajda Tamás*nak a Szegedi Tudományegyetem levéltárvezető levéltárosának, amiért *Heller* szegedi éveivel kapcsolatos archív anyagokat a rendelkezésemre bocsátotta.

² *Heller Erik* igazságügyi pályájának állomásait elsősorban *Moór Gyula* előadói jelentése alapján rekonstruáltam, amelyet 1924. december 18-án a szegedi katedra betöltésére beérkező professzori pályázatok véleményezése végett készített. *Moór Gyula egyet. ny. r. tanár előadói jelentése*. MNL Csongrád Megyei Levéltár Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82. 2. p. A továbbiakban: *Moór-jelentés*.

Alap és középfokú tanulmányait 1890 és 1898 között a budapesti II. kerületi királyi katolikus főgimnáziumban végezte,⁷ majd a Budapesti Tudományegyetem (az ELTE jogelődje) jogi karának hallgatója volt, ahol 1904-ben avatták jogi doktorrá. Már egyetemi tanulmányai alatt 1902-től a Pestvidéki Királyi Törvényszéken gyakornokoskodott.⁸ 1906-tól a Győri Királyi Törvényszéken dolgozott mint aljegyző,⁹ 1908-tól ugyanitt jegyző.¹⁰ Itt ismerkedett meg *Degré* Miklóssal¹¹ a győri törvényszék akkori elnökével, akivel életre szóló barátságot kötött. *Degré* elsők között ismerte föl *Heller* szakírói vénáját és a kutatásban való elmélyülésre buzdította. Feltehetően nagy szerepe volt *Degré* atyai tanácsainak és szakmai támogatásának abban, hogy *Heller* már gyakorló jogászként termékeny publikációs tevékenységet folytatott.¹²

1912-től királyi tanácsjegyző. 1913 elején nevezték ki aljárásbírónak Nezsideren (ma az Ausztriában található Neusiedl am See), novemberben már a Budapesti Királyi Büntető Járásbíróságon szolgált ugyanilyen minőségben.¹³ Később törvényszéki albíróként tevékenykedett Budapesten,¹⁴ bírói kinevezését 1914-ben a Budapesti Királyi Törvényszéken nyerte el.¹⁵ E minőségében az igazságügyi-miniszter három évre a fiatakorúak bírójává jelölte ki.¹⁶ 1916-tól az igazságügyi minisztériumban alkalmazták, itt lett 1919-től miniszteri titkár,¹⁷ majd 1921-ben királyi főügyész-helyettesnek nevezték ki.¹⁸

³ Pest, 1843. augusztus 6. – Budapest, 1902. szeptember 4. Fizikus. Legjelentősebb műve a *Geschichte der Physik von Aristoteles bis auf die neueste Zeit* [A fizika története Arisztoteléstől a legújabb időkig] 1882-ben Stuttgartban jelent meg. E mű időtállóságát mutatja, hogy legutóbbi kiadása 2013-ban látott napvilágot. Vö. OROSZI – SIPOS 1990, 1493. p.

⁴ Budapest, 1877. máj. 9. – Budapest, 1955. szept. 29. közgazdász, a műegyetem professzora, az MTA tagja. L. bővebben: OROSZI – SIPOS 1990.

⁵ Budapest, 1878. május 15. – Budapest, 1929. március 2. mérnök, vasúti és hajózási főfelügyelő.

⁶ 1880. május 17-én született Budapesten, *Heller* Erik ikertestvére volt, halálának időpontja ismeretlen. L. My Heritage Company, Geni-adatbázis. [<http://bit.ly/georgineheller>, letöltés ideje: 2020. 01.05.]

⁷ Vö. OROSZI – SIPOS 1990, 1494. p.

⁸ Moór-jelentés, 2. p., valamint a Budapesti Ügyvédi Kamaránál bejegyzett joggyakornokok és ügyvédjelöltek 1904. évi márciusi, valamint 1905. évi (de az 1904-es esztendőre vonatkozó) februári névjegyzékében a dr. cím nélkül szerepel a neve mint a Pestvidéki Törvényszék gyakornoka. (Ügyvédi Kamarai Közlöny, 1904. márc. I. évf. 3. sz. 36. p. 1905. febr. II. évf. 2. sz. 31. p.) Vö. *Magyar Katolikus Lexikon* internetes változat, *Heller* Erik címszó. [<http://bit.ly/2ujAZLS>, letöltés ideje: 2020.01.05.]

⁹ Moór-jelentés, 2. p.

¹⁰ *Nevek szerinti mutató a Jogtudományi Közlöny 1908. évfolyamához*, Jogtudományi Közlöny, 1908. XLIII. évfolyam.

¹¹ Vác, 1867. okt. 14. – Budapest, 1945. febr. 27. Bíró, 1926 és 1937 között a budapesti ítélőtábla elnöke. 1927 és 1937 között a felsőház tagja. 1915 és 1937 között a *Büntető Jog Tára* című büntetőjogi szaklap szerkesztője. *Magyar Életrajzi Lexikon* internetes változat, *Degré Lajos* címszó. [<http://bit.ly/36dxYY9>, letöltés ideje: 2020. 01. 07.]

¹² *Degré* az 1931-es *Heller*-tankönyvről szóló kritikájában így ír: „Mint egészen fiatal kezdőt, mint bírósági jegyzőt ismertem meg. De már akkor felismertem benne az írói hajlamot, s a tudományos kérdések, főként a büntetőjog körébe tartozó kérdések iránti érdeklődést. Hízgelgek magamnak azzal, hogy egyike voltam az elsőknek, kik ezt benne felismerték. De egyike voltam azoknak is, akik őt a büntetőjog komoly művelésére buzdították, akik az ide tartozó kérdések iránti érdeklődését ébren tartották és fejlesztették.” DEGRÉ 1931, 438. p.

¹³ L. HELLER 1913a, 49. p., valamint Moór-jelentés 2. p.

¹⁴ Moór-jelentés, 2. p.

¹⁵ Uo. 2. p.

¹⁶ Az Est, V. évf., 5. sz., 1914. 4. p.

¹⁷ Moór-jelentés, 2. p.

¹⁸ Uo.

1923-ban a budapesti egyetem (1921 és 1950 között Pázmány Péter Tudományegyetem) jogi karán magántanári képesítést szerzett. Április 12-én tartotta meg próbaelőadását *Veszélyeztető bűncselekmények* címmel, amelyet a rendkívüli ülés tagjai egyhangúlag elfogadtak és a pályázót képesítettnek nyilvánították.¹⁹

A szegedi katedrán

Heller Erik a büntető anyagi jogi tanszékre történő kinevezésével egyidejűleg a büntető eljárásjogi főkéllégium előadására is megbízást kapott. Ennek háttérében az állt, hogy az eljárásjogi tanszék élén álló *Finkey* Ferenc koronaügyész-helyettesé történő kinevezését követően *Lukáts* Adolf 1924. május 20-án bekövetkezett halálával a büntető anyagi jogi tanszék is megüresedett.²⁰ Így az 1923/24-es tanév IX. rendes kari ülésén a büntető perjogi tanszék betöltésével összefüggő teendők ellátására fölállított bizottság június 5-i ülésén azt a javaslatot tette,²¹ hogy a két büntetőjogi tanszék közül csak a büntető anyagi jogit töltsék be, és az oda kinevezendő személy arra is vállaljon kötelezettséget, hogy külön díjazás nélkül az eljárási büntetőjogot is előadja. A bizottság javasolta továbbá, hogy mivel nincs olyan tanári vagy tudományos érdemeinél fogva kiemelkedő személy, akit meg lehetne hívni az anyagi jogi tanszék élére, pályázatot írjanak ki.²² Miután a Kar 1924. szeptember 25-én tartott I. rendkívüli ülésén az indítványt elfogadta, a pályázatot október 25-én kiírták.²³ A *Moór* Gyula akkori dékánnal és *Erekly* Istvánnal kiegészült bizottság a beérkező pályázatokról egy jelentést állított össze,²⁴ amelynek tervezetét a bizottsági előadóul választott *Moór* december 18-ára készítette el. (E dokumentumra hivatkoztam korábban *Moór*-jelentésként.) A meghirdetett állásra összesen heten pályáztak: *Hacker* Ervin,²⁵ *Heller* Erik, *Zehery* Lajos,²⁶ *Gerőcz* Kálmán,²⁷ *Grandpierre* Emil,²⁸ *Samassa* János²⁹ és *Landori Kéler* Bertalan.³⁰

¹⁹ Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései, 1922–1923 (HU-ELTEL 7.a.23.) 1923. április 12. IV. rendkívüli ülés. 124–125. pp.

²⁰ *Az 1924. május 21-én tartott IV. rendkívüli kari ülés jegyzőkönyve*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1923/24, VIII. 4. b, iktatószám nélkül.

²¹ A bizottság elnöke *Kosutány* Ignác, tagjai *Menyhárt* Gáspár, *Tóth* Károly, *Kiss* Albert, *Buza* László voltak.

²² *Az 1924. június 23-án tartott X. rendes kari ülés jegyzőkönyve*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1923/24, VIII. 4. b, iktatószám: 733.

²³ MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82.

²⁴ Uo.

²⁵ Pozsony, 1888 – Miskolc, 1945, 1919-től a pozsonyi egyetem magántanára, 1920-tól a miskolci jogakadémia tanára. A büntetőjogi tudományok számos ágával foglalkozott, munkássága kiterjedt a kriminálstatistikára, kriminológiára és a börtönügyre is. L. NAGY 2013, 83. p.

²⁶ Szeged, 1893 – Budapest, 1968, 1922-től a büntető perjogi magántanára a szegedi egyetemen, 1940-től kúriai bíró. L. FARAGÓ M. 1993.

²⁷ Sátoraljaújhely, 1888 – Sátoraljaújhely, 1965, 1912-től a sárospataki református jogakadémia tanára. *Moór*-jelentés, 2. p.

²⁸ Nagykánizsa, 1874 – Budapest, 1938, 1910-től a kolozsvári törvényszék bírójára, 1918-tól Kolozs vármegye főispáni teendőivel megbízott kormánybiztos, 1922-től a kolozsvári tanárképző intézetben az általános jogi ismeretek tanára, *Kolozsvári Grandpierre* Emil író apja. *Moór*-jelentés, 5. p.

²⁹ Szül. Verbély, 1867, nyilvános rendkívüli tanár az egeri római katolikus jogakadémián, később országgyűlési képviselő. *Moór*-jelentés, 5. p.

³⁰ Szül. Komárom, 1897, ügyvédjelölt, segédlelkész. *Moór*-jelentés, 5. p.

Moór kritika alá vonta a pályázók tudományos és szakirodalmi munkásságát. *Hellerrel* kapcsolatban megjegyezte, hogy „kéességei elsősorban a jogászai, különösen a jogtechnikai kérdések boncolásánál érvényesülnek,” ugyanakkor az elméleti, bölcséleti kérdések megoldásánál már kevésbé mondható szerencsésnek.³¹

Jelentésében a professzor első helyen *Heller* Eriket és *Hacker* Ervint javasolta azzal, hogy kettejük közül *Hackert* tartotta a katedra betöltésére érdemesebbnek. Második helyen *Zehery* Lajos nyilvános rendkívüli, továbbá *Grandpierre* Emil nyilvános rendes tanárrá történő kinevezését támogatta.³²

A bizottság december 19-én tartott ülésén az előadói javaslatot az első helyre történő jelölés tekintetében maradéktalanul, a második helyre nézve *Grandpierre* Emil jelölésére vonatkozó rész mellőzésével fogadta el.³³ Az így kialakult bizottsági véleményt a miniszternek benyújtott javaslat tétel tárgyában döntési jogosultsággal rendelkező kari ülés³⁴ még ugyanazon a napon megtárgyalta.³⁵ A szavazásokat követően kialakult többségi vélemény alapján a kar első helyen *Heller* Erik nyilvános rendes tanárrá, második helyen *Hacker* Ervin szintén nyilvános rendes tanárrá, harmadik helyen *Zehery* Lajos rendkívüli tanárrá történő kinevezését támogatta.³⁶ A kialakított sorrend közel sem volt konszenzusosnak mondható, hiszen a *pro forma* többségi véleménynek tekinthető álláspontot a 12 professzor közül csupán négyen nem támadták meg különvélemény megfogalmazásával, illetve valamely különvéleményhez történő csatlakozással.

A professzori karon belül uralkodó véleménykülönbségekre tekintettel *Moór* Gyula dékán a felterjesztésben azt kérte a minisztertől, hogy döntése meghozatala során a kialakult összes véleményt egyforma súllyal vegye figyelembe.³⁷ *Klebelsberg* Kunó végül a *pro forma* többségi indítványnak megfelelő személyi javaslatot terjesztette elő a kormányzónál, aki *Hellert* 1925. szeptember 23-án, a büntető anyagi jogi tanszék élére nyilvános rendes tanárnak kinevezte.³⁸ Az újdonsült professzor a hivatalos esküt október 11-én tette le.³⁹

Heller az előadások megtartásával járó napi szintű elfoglaltságára tekintettel valószínűleg közvetlenül a kinevezését követően Szegedre költözött. Az egyetem félévente kiadott tanrendjéből tudhatjuk, hogy az 1931/32-es tanévtől már biztosan a Gizella tér

³¹ Moór-jelentés, 10. p.

³² Uo. 20. p.

³³ *A m. kir.-i Ferenc József Tudományegyetem felterjesztése gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urnak*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82.

³⁴ A Kar 12 professzora alkotta, mindenki egy szavazati joggal rendelkezett.

³⁵ *Kivonat az 1924. december 19-én tartott IV. rendes kari ülés jegyzőkönyvéből*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82.

³⁶ *A m. kir.-i Ferenc József Tudományegyetem felterjesztése gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás-és közoktatásügyi Miniszter Urnak*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82.

³⁷ *A m. kir.-i Ferenc József Tudományegyetem felterjesztése gróf Klebelsberg Kunó m. kir. vallás-és közoktatásügyi Miniszter Urnak*. MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25, VIII. 4. b, iktatószám: 82.

³⁸ MNL Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1925/26, VIII. 4. b, iktatószám: 190.

³⁹ Uo.

(ma Aradi vértanúk tere) 3. szám alatti lakásban lakott,⁴⁰ ugyanis a tanrendek utolsó lapjain e tanévtől kezdve tüntették föl az egyetemen oktató alkalmazottak lakóhelyeit. A professzor felesége, nemeskéry Kiss Irén, valamint az 1922-ben született fiuk, Heller György⁴¹ nagy valószínűség szerint csak 1929-ben költöztek Szegedre. Heller György egy interjúban említést tett arról, hogy élete első – igen meghatározó – hét évét szülőházában, a budapesti Alkotás utcában töltötte.⁴²

Heller a heti öt órában előadott anyagi jog mellett 1940-ig ugyanilyen óraszámban – az 1936/37-es tanév I. félévétől kizárólag az őszi szemeszterben meghirdetett – büntető eljárásjogi főkéllégiumot (*Magyar büntető törvénykezési jog* elnevezés alatt) is gondozta.⁴³ 1941 őszétől az eljárási büntetőjog oktatását Balás P. Elemér vette át.⁴⁴ Professzorsága alatt Heller kétszer volt dékán: az 1933/34-es⁴⁵ és – immár Kolozsváron – az 1943/44-es tanévben.⁴⁶ A dékáni hivatalának betöltését követő egy-egy tanévben, valamint az 1940/41-es tanévben Ereky István helyett a prodékáni feladatokat látta el.⁴⁷

1943. május 14-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották,⁴⁸ székfoglaló előadásának címe: *Szubjektivizmus és objektivizmus a büntetőjogban*.⁴⁹

A Ferenc József Tudományegyetemet 1944 nyarán azért hagyta el, hogy eleget tegyen a budapesti egyetem meghívásának. Távozását követően Balás P. Elemér megbízott tanszékvezetőként vette át a büntető anyagi jogi tanszék irányítását.⁵⁰

Professzorsága és nyugdíjazása Budapesten

Angyal Pál nyugdíjba vonulását követően, Moór Gyula⁵¹ bizottsági előadó javaslatára – Angyal méltató szakvéleményének alapulvételével⁵² – a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog-és Államtudományi Karának 1944. június 21-i VIII. rendes ülése Hellert

⁴⁰ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXI-XXXII tanév második felére, 103. p.

⁴¹ Budapest 1922 – Budapest 2012, nyugalmazott MÁV igazgató, a vasúti fékek működéséből szerzett doktori fokozatot, számos szakcikk írója. Vö. T. HAMORI 2012.

⁴² Uo.

⁴³ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXVI-XXXVII tanév első felére, 1936. 34. p.

⁴⁴ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1941/42. tanév első felére, 1941. 16. p.

⁴⁵ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXIII-XXXIV tanév első felére, 1933. 26. p.

⁴⁶ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1943/44. tanév első felére, 1943. 3. p.

⁴⁷ A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1940/41. tanév második felére, 1941. 12. p. Ereky István 1940-ig a közigazgatási- és pénzügyi jogi tanszék vezetője volt, az egyetemet azonban Kolozsvárra már nem követte. 1940. október 19-én a pécsi Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendes tanárává nevezték ki. PÉTERVÁRI 2014, 30. p.

⁴⁸ Hellert Irk Albert, Buza László, Túry Sándor Kornél, Angyal Pál, Balogh Jenő, valamint Finkey Ferenc akadémikusok ajánlották az MTA levelező tagjának, I. *Tagajánlások 1943-ban*, 21. p.

⁴⁹ FEKETE 1975, 106–107. pp. Akadémiai székfoglalója Kolozsvárott 1944-ben az Acta-sorozat részeként önálló könyv formájában is napvilágot látott. HELLER 1944. 106–107. pp.

⁵⁰ BALOGH 1999, 91. p.

⁵¹ Moór 1929-től a budapesti egyetem jogbölcseleti tanszékét irányította. SZABADFALVI 2006, 173. p.

⁵² Angyal nagyra becsülte a fiatalabb pályatárs kvalitásait, emlékirataiban pl. így emlékezett meg róla: „Heller Erik, tanszéki utódom, a kolozsvári egyetem volt kiváló professzora [...] külön említést kívánnak tankönyveivel, amelyek felvehetik a versenyt bármelyik külföldi hasonló munkával.” ANGYAL 2010, 72. p.

az anyagi büntetőjogi és bűnvádi eljárásjogi tanszék élére szótöbbséggel meghívta.⁵³ Budapesten 1949-ig tartott anyagi- és eljárásjogi előadásokat, az 1948/49-es tanévben még meghirdette a börtönügy kurzust, a következő tanévet azonban a büntetőjogi tanszéken már nem kezdhetette meg.⁵⁴ A büntetőjogi oktatás ideológiai átszervezésével egyidejűleg az egyházi jogi tanszék élére száműzték.⁵⁵ 1949. november 12-én vonult nyugdíjba, azonban névleg – az egyházi jogi oktatás formális megszűnéséig – még fél évet a budapesti karon tevékenykedett.⁵⁶ Tanszéki utódja *Kádár* Miklós lett.⁵⁷

Az ún. burzsoá büntetőjoggal való leszámolás akadémiai tagságát is utolérte, 1949. október 31-én, bátyjával egyetemben egyike volt annak a 122 akadémikusnak, akiket tanácskozó taggá minősítettek.⁵⁸ Akadémiai tagságát 1989-ben állították vissza.⁵⁹

Az ideológiai alapon történő félreállítása *Heller* szenvedélyes kutatói lelkesedését nem volt képes megingatni, nyugdíjazását követően haláláig aktív alkotótevékenységet folytatott. *Móra* Mihály német nyelvű nekrológiájában olvasható, hogy „fürgé alakja” („seine flinke Gestalt”) gyakorta megjelent a magyar jogi bibliográfiák munkálatainál, halála előtt néhány héttel még „gyermeki érdeklődéssel” vetette bele magát egy eljárásjogi kandidátusi disszertáció körül kialakult akadémiai vitába.⁶⁰ 1958. október 15-én, 78 éves korában hunyt el.

II. Tudományos munkásság

Jelentősebb műveinek rövid áttekintése

Kezdetben kifejezetten a gyakorlati relevanciával bíró problémák iránt érdeklődött, amelyet kiválóan illusztrálnak a *Büntető Jog Tárában* rendszeresen megjelenő esettanulmányai, valamint több rövidebb cikke a *Jogtudományi Közlönyben*. Csak később, fokozatosan fordult a dogmatikai és jogelméleti kérdések felé.

⁵³ *Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései, 1943-1944* (HU-ELTEL 7.a.43.) 1944. június 21. VIII. rendes ülés 40. p.

⁵⁴ BÉKÉS 1972, 286. p.

⁵⁵ *Ortutay* Gyula vallás-és közoktatásügyi miniszter 1949. augusztus 30-án az Egyházi Jogi Tanszék helyettesítésével bízta meg, és egyben felmentette a büntetőjogi és büntető eljárásjogi előadások tartásának kötelezettsége alól. BÉKÉS 1972, 286. p.

⁵⁶ *Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának ülései, 1949-1950* (HU ELTEL 7.a.49.) 1949. szeptember 14. 16. p. Valamint BÉKÉS 1972, 286. p.

⁵⁷ Uo. 290. p.

⁵⁸ Az Akadémiának az átszervezéskor 257 tagja volt, akik közül az új alapszabály szerint csak 102 rendes és levelező, valamint egy tiszteletbeli tagot választottak újra, a régi tagok közül 122-en tanácskozó taggá váltak. Az Akadémia újonnan elfogadott alapszabálya így rendelkezett: „13. § Az Akadémiának azok a korábban megválasztott tagjai, akik az újjáalakulás során újból nem választottak meg, tanácskozó tagokká válnak. [...] A tanácskozó tagok tagsági címüket „tanácskozó” megjelöléssel használhatják, az Akadémia osztályainak ülésein — zárt üléseket kivéve — részt vehetnek és tudományos kérdésekben felszólalhatnak. Szavazati joguk, valamint szervezeti és vagyoni kérdésekben felszólalási joguk nincs.” Vö. ALEXITS 1950, 10-11. pp.

⁵⁹ *Önálló Akadémiát!* Magyar Nemzet, LII. évf. 107. sz. 1989. 4. p.

⁶⁰ MÓRA 1959a, 102. p.

Nem csak bíróként foglalkozott a fiatalkorúak büntetőjogával, hanem elméleti munkásságot is kifejtett e területen. Számos – a tárgykörben született – esetmagyarázata mellett 1911-ben a neves német szaklapban, a *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*-ban a legújabb hazai jogalkotási fejleményekről publikált egy rövidebb tanulmányt *Die Reform des Jugendstrafrechts in Ungarn* (A fiatalkorúak büntetőjogának reformja Magyarországon) címmel.⁶¹ E mű a tengeren túlra is eljutott, 1911-ben William Healy szemlélte⁶² a *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*⁶³ hasábjain.

Az 1908: XXXVI. tc., az első büntetőnovella fontos újításokat vezetett be a fiatalkorúak büntető anyagi jogában, azonban e megváltozott jogszabályi környezethez alkalmazkodó eljárásjogi törvény megszületésére 1913-ig várni kellett. (Ez volt az 1913: VII. tc. a fiatalkorúak bíróságáról.) A fiatalkorúak eljárási büntetőjogának e hiányosságából eredő jogalkalmazási nehézségekkel foglalkozott első monográfiájában, amely 1912-ben *Bűnvádi perrendtartás a fiatalkorúak bűnügyeiben, figyelemmel a törvényhozás feladataira* címmel jelent meg Budapesten.⁶⁴ A számos *de lege ferenda* javaslatot tartalmazó közel 180 oldalas mű lényegében a fiatalkorúakra vonatkozó teljes bűnvádi eljárást igyekezett felölelni a szervezeti és hatásköri szabályoktól kezdve egészen a fellebbezésig.

Moór Gyula a szegedi büntetőjogi katedra betöltetésekor írt véleményező jelentésében e munkáját tartotta a legjelentősebbnek, és indokolásul kifejtette, hogy „[...] a bírói gyakorlat és a [...] hazai irodalom eredményeinek felhasználása mellett sok ügyes kritikai megjegyzést tesz s különösen egyes részletkérdések tárgyalásánál nem közönséges jogász elmét árul el.”

Az első, kifejezetten büntetőjog-elméleti munkáját *A büntetőjogi elméletek bírálata* címmel 1921. június 6-án a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén mutatta be.⁶⁵ Az 1924-ben nyomtatásban is megjelent mű Heller eredeti szándéka szerint egy nagyobb lélegzetű, a büntetéskiszabást komplex módon feldolgozó – végül soha meg nem valósult – monográfia „előzménykötetének” készült.⁶⁶ Itt fejtette ki először a büntetési elméletekről vallott fölfogását, amelyet – árnyalatbeli eltérésekkel – egész pályája alatt következetesen képviselt.⁶⁷

⁶¹ HELLER 1911.

⁶² HEALY 1911, 282–284. pp.

⁶³ A lap ebben a formában 1910 és 1931 között létezett, a chicagói Northwestern University Pritzker School of Law adta ki. Jelenleg is megjelenő utódlapja a *The Journal of Criminal Law and Criminology* L. <http://bit.ly/3aZoXED>. [letöltés ideje: 2020. 03. 16.]

⁶⁴ HELLER 1912. Heller egy későbbi, immár a kodifikált törvényt elemző tanulmányában írja a következőt: „Amióta a BN. II. fejezete [A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések.] életbelépett, jogalkalmazó tényezőink lépten-nyomon szükségét érzik a fiatalkorúak bűnügyeiben alkalmazható speciális eljárási törvénynek. Ez a szükségszerűség egyrészt a BN. II. fejezetében foglalt anyagi jognak, másrészt a B.[üntető] P.[errendtartásnak] szelleme között meglévő különbségben adva van.” HELLER 1913b, 90–91. pp. Vö. Moór-jelentés, 10. p.

⁶⁵ Horváth Tibor 1981-es *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata* című monográfiájának előszavában kiemelte, hogy a 19. századi német nyelvű irodalom tekintetében sokat merített Heller munkájából, jóllehet Heller „tudományos szemlélete” idegen volt a számára. Vö. HORVÁTH 1981, 12. p.

⁶⁶ Vö. HELLER 1924, Előszó.

⁶⁷ Horváth Tibor is utalt arra, hogy Heller 1945-ös (utolsó) anyagi jogi tankönyvében írt büntetéstani fejtegetései semmiel sem haladják meg az 1924-ben papírra vetett gondolatait. HORVÁTH 1981, 226. p.

Dogmatikai munkái közül kiemelést érdemel a bűnösséggel kapcsolatban folytatott kutatásainak mérföldkövét jelentő *Materiális alanyi bűnösség* című tanulmánya,⁶⁸ valamint az *Anyagi jogellenesség és büntetőjogi reform* címmel 1938. február 12-én tartott előadása, amely során a jogellenességről vallott nézeteit részletezte.⁶⁹

Degré Miklóshoz fűződő baráti kapcsolatáról árulkodik, hogy 1937-ben ő szerkeszthette *Degré* 70. születésnapja alkalmából kiadott ünnepi kötetet. A kötetben a valóság bizonyításáról a rágalmazás és a becsületsértés vonatkozásában maga is közreadott egy később különnyomatként is megjelent tanulmányt.⁷⁰

Számos nemzetközi kongresszusra készített szakértői jelentéseket német, francia, illetőleg olasz nyelveken a hazai büntetőjog egyes kérdéseinek aktuális helyzetéről.⁷¹

Az anyagi büntetőjog területén jelentős, a pályatársaknál általános elismerésre találó tankönyvírói tevékenységet folytatott. Szegedi professzorságának hetedik évében, 1931-ben jelentkezett első tankönyvével. A kilenc fejezetből álló mű a büntetőjog jogrendszerebeli helyének, valamint a büntetőjog-tudomány fogalmának meghatározásától az egység-többség tanáig tárgyalta az anyagi büntetőjogot.⁷² *Degré* Miklós kritikájában a tankönyvet komoly és szép munkának nevezte, amelyről lerí, hogy szerzője a büntetőjognak szigorúan elméleti művelője, aki ugyanakkor a bírósági gyakorlatot is figyelemmel kíséri.⁷³ 1937-ben jelent meg e tankönyv második kötete, amelyben a szankciótan részletes tárgyalásán kívül foglalkozott katonai- és sajtóbüntetőjoggal, valamint a fiatalkorúak büntetőjogával is.⁷⁴ A második kötet *Angyal* Pál kritikája szerint „a magyar jogirodalom dicsőségét hirdeti és alkotójának megérdemelt hírnevet biztosít.”⁷⁵ A mű didaktikai erőnyeit dicsérő *Schultheisz* Emil szerint *Heller* jóformán minden nagyobb jelentőségű kérdésben eredeti nézetet vall, és elgondolásait általában meggyőző érveléssel támasztja alá.⁷⁶ Ugyanebben az évben egy oktatási célokat szolgáló rövidített tankönyvet is közreadott,⁷⁷ amely 1945-ben apró módosításokkal újra megjelent.⁷⁸

Az eljárási büntetőjog oktatása mellett irodalmi tevékenységet e területen is kifejtett. 1932-ben jelent meg a „*Ne bis in idem*” elve a büntető törvénykezési jogban című ta-

⁶⁸ HELLER 1936.

⁶⁹ Elhangzott a *Magyar Jogászegylet* büntetőjogi szakosztályában az új magyar büntetőtörvénykönyv előkészítésével kapcsolatban szervezett tanácskozáson, az előadás szövege ugyanebben az évben a Menyhárt-émlékkönyvben nyomtatásban is megjelent. L. TURY (szerk.) 1938, 219–239. pp.

⁷⁰ A tanulmány címe: *Az exceptio veritatis a bírói gyakorlatban*. Vö. HELLER 1937a, 191–207. pp.

⁷¹ *Quelles sont les mesures à prendre envers les adultes anormaux (arriérés, faibles d'esprit) manifestante des tendances dangeureuses? Ces mesures sontelles applicables aux enfants de la même categorie?* Congrès pénitentiaire international de Londres, 1925, Travaux préparatoires, 11. p., [Milyen intézkedéseket tettek a veszélyes tendenciákat mutató gyengeelméjű felnőttek irányába? Alkalmazhatók-e ugyanilyen típusú intézkedések gyengeelméjű gyermekek irányába? Nemzetközi Büntetésvégrehajtási Kongresszus London, 1925.] *Die Beziehung der Zivil- und Pönalsanktionen, Gutachten zum II. im Jahre 1937 im Haage abzuhaltenden Kongreß für Rechtsvergleichung*. [A magánjogi és büntetőjogi szankciók kapcsolata, szakvélemény az 1937-es II. hágai jogösszehasonlító kongresszusra.], L. MÓRA 1958a, 101. p.

⁷² HELLER 1931.

⁷³ DEGRÉ 1931, 444. p.

⁷⁴ HELLER 1937b, 186–262. pp. Ötödik könyv: Kivételes, különleges és rendkívüli büntetőjog.

⁷⁵ ANGYAL 1938, 60. p.

⁷⁶ SCHULTHEISZ 1939, 101. p.

⁷⁷ HELLER 1937c, Előszó.

⁷⁸ HELLER 1945.

nulmánya,⁷⁹ 1939-ben a tettazonosságról a Kolosváry-émlékkönyvben tett közzé egy írást.⁸⁰ A budapesti egyetemen az eljárás jog tanáraként 1947-ben írta meg *A magyar büntető törvénykezési jog tankönyve* első kötetét.⁸¹ A mű a mai fogalmaink szerinti statikus részt, valamint az ún. dinamikus részből a törvényszéki tanácsi eljárást foglalta magában. E tankönyv második része 1949-ben litográfiaként Budapesten látott napvilágot.⁸² Utolsó munkájával a magyar büntető eljárási jog teljes anyagát, tehát az 1951. évi III. törvényt, valamint az azt módosító 1954. évi V. törvényt lefordította németre. E mű előszavával ellátott kiadása halálának évében jelent meg Berlinben.⁸³

*Heller büntetési elmélete: a jogépségi büntetés, megtorlás és elrettentés*⁸⁴

A büntetőjogi elméletek bírálata című művében kifejtett büntetési teóriája a „jogépségi büntetés,” amely a jogalapját végső soron a jogrendben találta meg.⁸⁵ A jogrend szerinte nem más, mint a jogi tételek összessége, tehát a tárgyi jog a maga egészében.⁸⁶ A büntetést az a tény vonja maga után, hogy a jogrend épsége sérelmet szenvedett „[...] *nem a tett erkölcsellenes volta, sem pedig az, hogy az a jogi védelemben részesülő javakra nézve veszedelmes.*”⁸⁷ A jogépségi büntetés bűncselekményi rossz viszonzása azzal egyenlő mértékű büntetési rosszal, tehát – a *malum*-jellegét lényegileg magában hordozó – megtorlás.⁸⁸

Heller azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem jogépségi büntetés-fogalmával megkísérelte a társadalom védelmét szolgáló célbüntetést és az apriorisztikus megtorlási büntetést közös alapra helyezni. Szerinte a bűncselekmények megelőzését célzó, tehát végső soron a társadalom védelmét szolgáló védelmi büntetés és az abszolút, kizárólag a megtorlás elvét érvényesítő büntetés között csak annyiban van ellentét, amennyiben az abszolút teória a büntetés öncélúságát vagy más néven autonomitását fejezi ki.⁸⁹ A megtorlási büntetés és a célbüntetés azért nem ellentétek, mert a megtorlási büntetés is lehet a társadalom védelmét és a jogrend sérthetlenségét szolgáló célbüntetés mint jogépségi büntetés. Sőt – megfordítva – a jogépségi büntetés valójában az egyetlen olyan célbüntetés, amely a megtorlás elvével még összeegyeztethető.⁹⁰

A vizsgálódás középpontjába a tettet helyezte, de a büntetésnek a tettes egyéniségét is figyelembe kell vennie, mivel az elsősorban a büntetett akarata irányának megváltoz-

⁷⁹ HELLER 1932.

⁸⁰ HELLER 1939.

⁸¹ HELLER 1947.

⁸² MÓRA 1958a, 102. p.

⁸³ HELLER 1958.

⁸⁴ Vö. HORVÁTH 1981, 217–219. pp.

⁸⁵ HELLER 1924, 126. p.

⁸⁶ Uo. 121. p.

⁸⁷ Uo. 128. p.

⁸⁸ Uo. 123, 129. pp. és NAGY, 2013. 80. p.

⁸⁹ „[...]mert ellentét a „*quia peccatum*” és a „*ne peccetur*” között csak annyiban van, amennyiben a „*quia peccatum*” a büntetés ú.n. öncélúságát, helyesebben autonomitását fejezi ki.” HELLER 1924, 129. p. „*Nemo Prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.*” Az okos nem azért alkalmaz büntetést, mert büntetett elkövettek, hanem azért, nehogy büntetteket kövessenek el. E formulából vett fogalmakkal operálva fejezte ki a megtorlási és a célbüntetést egyesíteni kívánó tantételét. Vö. HELLER 1924, 129. p.

⁹⁰ Uo.

tatására célzott lélektani kényszer.⁹¹ A jogellenes akarat tartalmától és intenzitásától függ, hogy milyen természetű és intenzitású kényszerre van szükség az akaratirány megváltoztatása végett. Az egyéniesítésnek azonban – Heller szerint – két korlátja van: A büntetés egyrészt csak azt tűzheti ki célul, amit kényszerítés által elérhet, annak sosem szabad javító eszközzé, neveléssé átalakulnia, másrészt nemcsak a büntetett, hanem a többi egyén jogellenes akaratának a leküzdésére is irányulnia kell. Ennek felismerése nélkül mellőzni lehetne a büntetést abban az esetben, ha kimutatható, hogy a jogsértő egyén akarata időközben helyes irányúvá változott át. Ezzel előtérbe került nála a generális prevenció gondolata.⁹²

Az új irányok (értve ez alatt az olasz pozitívizmust és a Liszt-féle közvetítő irányzatot) szerint a lélektani kényszer csupán „szimptomatikus” kezelés. A társadalmi betegség okait kutatják, az okok eltávolítására törekuszenek.⁹³ Ennek egyik módja az egyéniség átalakítása az egyén megjavítása útján. Ha erre nincs remény, az egyénnek a társadalomból való kiküszöbölése, annak ártalmatlanná tétele által.⁹⁴

Heller lélektani kényszere az új irányzatok javítás-elvével került éles ellentétbe. Önmagában a javítási elv szükségképpen határozatlan tartamú büntetésekhez vezet, amelyet elvetendőnek tartott, hiszen – szerinte – az elítélt jó magaviselete nem más, mint a megjavulás hamis látszata.⁹⁵ Ezt az ellentétet kísérelte meg feloldani: A javítási elv alapján fölépülő büntetési rendszerben a jogépségi megtorló büntetés nem érvényesülhet, míg megfordítva, tehát a lélektani kényszerítésül szánt büntetés keretein belül a javítási elvnek már nagyobb terjedelemben lehet eleget tenni.⁹⁶

A jogépségi és a társadalomvédelmi (prevenciós) elv közül, nézete szerint a jogépséginek kell elsősorban érvényt szerezni, de e mellett el kell ismerni a társadalomvédelem jogosságát is. Ebből az következik, hogy amennyiben a jogépségi elv sérrelme nélkül lehetséges, a társadalmi védekezés követelményeinek is eleget kell tenni.⁹⁷

Heller a jogépség és a javítás szempontjából is a szabadságvesztés büntetést tartotta a legjobb büntetési nemnek. Jogépség szempontjából azért, mert oszthatóságánál fogva alkalmazkodik az erkölcsi értékítélet fokához és az elítélt egyéniségéhez. Mivel az elítélt egész egyéniségét megragadja, ez a büntetési nem képes a lelki kényszer szempontjából a legáltalánosabb hatást kifejteni.⁹⁸ Javítás szempontjából azért jó, mert megfelelő tartalommal lehet ellátni és az oszthatóság követelményének is megfelel.⁹⁹

⁹¹ Uo. 128. p.

⁹² L. még: „A jogépségi büntetés lényegét ugyanis abban ismertem fel, hogy az lélektani kényszer és pedig nem csak a büntetéssel szemben, mint speciális prevenció, hanem mindenkivel szemben, mint generális prevenció.” A generális prevencióra közvetlenül a lélektani kényszeren kívül nem áll más eszköz a hatalom rendelkezésére. Közvetve: általános népnevelés, közművelődés, közjólét, stb. HELLER 1924, 131. p.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo. 131–132. pp.

⁹⁵ Uo. 133. p.

⁹⁶ A javítási cél érdekében azáltal lehet tenni a legtöbbet, hogy a büntetést megfelelő tartalommal látjuk el. Uo. 137. p., illetve a büntetésnek a javítás követelményeinek megfelelő tartalom lehet adni, „[...] vagyis úgy lehet azt végrehajtani, hogy az elítélt lehetőleg átalakítva kerüljön vissza az életbe.” Uo. 133. p.

⁹⁷ Uo. 134. p.

⁹⁸ HELLER 1924, 135. p.

⁹⁹ Uo. 136. p.

Büntetés kiszabása a megtorlás elve szerint és – amennyiben ez az elv megengedi – büntetési tartalom a speciális prevenciónak megfelelően, emellett a büntetési intézmény kiegészítéséül – annak eredménytelensége esetén – biztonsági intézkedések: ebben látta Heller a büntetőjog jövőjét. Véggkövetkeztetésében már odáig jutott, hogy a megtorlási büntetés a legjobb védelmi büntetés.¹⁰⁰

Heller büntetési elméletét röviden összefoglalva elmondható, hogy a klasszikus büntetőjogi iskola¹⁰¹ szellemiségében fogant „jogépségi büntetést” tartotta elsődlegesnek, s e keretek között valamilyen mértékben teret engedett a Liszt-féle kriminálpolitikai iskola¹⁰² társadalomvédelmi szempontjainak is.¹⁰³

A neoklasszikus büntetőjogi iskolát¹⁰⁴ képviselő Szabó András¹⁰⁵ akadémikus, karunk néhai professzora a Heller Erik által követett hagyomány továbbvivőjének tekinthető abban az értelemben, hogy ő is a jogépségi büntetés-fogalomból kiindulva alkotta meg saját elméletét.¹⁰⁶ Mindkét szerzőnél a büntetés megtorlás,¹⁰⁷ amelynek lényegi eleme annak *malum*-tartalma. A büntetőjogi büntetés – Heller szerint legfontosabb, Szabó szerint kizárólagos – szerepe és rendeltetése a jogrend, tehát jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek.¹⁰⁸ Mindketten a tettes személyisége helyett az elkövetett tettet állították a fókuszba, valamint tagadták a határozatlan szankciók létjogosultságát.¹⁰⁹

Heller büntetési elmélete Bibó István figyelmét is fölkeltette, aki az *Etika és büntetőjog* című tanulmányában idézte a szerző véggkövetkeztetését („a megtorlási büntetés a legjobb védelmi büntetés”). Bibó Heller fölfogását egyfajta áthidaló elméletnek tartotta, amely arra mutatott rá, hogy csakis a megtorlásos büntetés képes azt az elrettentő hatást gyakorolni, amely a megelőzéshez szükséges.¹¹⁰

¹⁰⁰ Uo. 139. p.

¹⁰¹ Sajátosságait l. NAGY 2013, 100–102. pp

¹⁰² Nagy Ferenc közvetítő irányzatnak nevezi, l. NAGY 2013, 105–107. pp, valamint LISZT 1905, 126–179. pp.

¹⁰³ Nézetét alapvetően megtartva később még tovább ment: „[...]a társadalom védekezésének szempontjait a klasszikus büntetőjognál erélyesebben kell hangsúlyozni, és éppen ezért a speciális prevenció eszközeit: a javítást, elrettentést és ártalmatlanná tételt minden lehető módon ki kell aknázni.” HELLER 1945, 22. p.

¹⁰⁴ L. NAGY 2013, 109–110. pp.

¹⁰⁵ Radnóti, 1928. febr. 29. – Pilisborosjenő, 2011. júl. 30. kriminológus, az Alkotmánybíróság tagja 1990 és 1999 között. L. SEREG 2016.

¹⁰⁶ A két szerző gondolatainak hiánytalan és kontextusba ágyazott összehasonlítása e tanulmánynak nem képezi a tárgyát.

¹⁰⁷ 23/1990 (X.31.) AB hat. Szabó András párhuzamos véleménye: „A büntetés célja önmagában van: a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban.” Vö. NAGY 2013, 109. p.

¹⁰⁸ L. 23/1990 (X.31.) AB hat. Szabó András párhuzamos véleménye. Heller a büntetés lényegét a tárgyi jog megvalósítására irányzott mivoltában látja, amely egyenlő értelmű a jogrend érvényesülésével. HELLER 1924, 121. p. Néhány oldallal később: „[...] a jogrend létezésének célja az erkölcsi rend fenntartása.” Uo. 126. p.

¹⁰⁹ SZABÓ 1993, 54. p.: „Itt az alapelv a következő: addig maradsz börtönben, amíg meg nem javulsz. [...] Ez a gyakorlat azért káros és veszélyes, mert illúziókra épül: a megváltozás pillanata nem ismerhető meg és fel sem ismerhető. [...] Mivel az elítélt szabadulni akar, ezért érdeke bizonyítani erényességét, vagy ha ez hiányzik, akkor ezt szimulálnia kell. Hellernél: „Mert valljuk be, a kifogástalan magaviselet legtöbbször csak látszatát kelti a javulásnak s még, ha valóságos is az elítélt megjavulása, az csak a káros befolyásoknak következtében beállott ideiglenes javulás, mely akkor, ha az elítélt visszakerül a szabad életbe, a reá újólag ható káros tényezők folytán rövidesen elenyészik.” HELLER 1924, 133. p.

¹¹⁰ BIBÓ 1984, 518. p.

Moór e művet nem tartotta jól sikerült munkának: a már többször idézett jelentésében foglalt kritikája szerint, amikor a szerző a büntetés jogalapját magában a jogrendben véli felfedezni *circulus vitiosus*ba, azaz körbenforgó, tehát önmagát magyarázó érvelésbe kerül. „Annak [ugyanis], hogy tételes jogintézményeknek a tételes jog szempontjából való jogosultságát keressük – *Moór* szerint – nincsen semmi értelme.”¹¹¹ Mint írja: a „jogintézmények jogosultsága csak a jogrenden kívül és felette álló magasabb szempontok alapján indokolható [...]”¹¹²

Bűncselekmény-fogalma és a tényállás szerepe

Heller a bűncselekmény tanát tankönyvében átfogóan „*A büntetőszankciók alkalmazásának feltételei*”¹¹³ (később: „*A büntetési jog gyakorlásának feltételei*”)¹¹⁴ cím alatt fejtette ki. A jogirodalomban ekkortájt uralkodó fölfogással szemben, amely a bichotóm rendszert követte,¹¹⁵ *Heller* a Csemegi-kódex rendelkezéseinek megfelelően a bűncselekmények hármas felosztását (büntett, vétség, kihágás) tartotta indokoltnak.¹¹⁶

Saját meghatározása szerint, „a bűncselekmény tényálládszerű, jogellenes és bűnös cselekmény.”¹¹⁷ *Heller* föllépését megelőzően *Finkey* Ferenc és *Angyal* Pál a bűncselekményt büntetéssel fenyegetett jogellenes cselekménynek,¹¹⁸ míg *Vámbéry Rusztem* és *Irk* Albert jogellenes, bűnös és büntetéssel sújtott¹¹⁹ cselekménynek tartották. *Hellernél* első sorban az jelentette a névumot, hogy felszámolta a törvényi tényállás önállóságát, és a tényállásszerűséget a bűncselekmény-fogalom részévé tette.¹²⁰ A szegedi büntetőjogi iskola által jelenleg követett bűncselekmény-fogalom gyökereit is e fogalomalkotásban kell keresnünk.¹²¹ Ha összehasonlítjuk a négy szegedi professzor-generáció (*Heller*, *Schultheisz*, *Tokaji*, *Nagy*) különböző bűncselekmény-konstrukcióit,¹²² azt láthatjuk, hogy *Heller* fogalmához épp a szegedi iskola által legújabbban képviselt bűncselekmény-fogalom áll a legközelebb. *Nagy* Ferenc szerint „a bűncselekmény az olyan cselekmény, amely tényállásszerű (diszpozíciószerű), büntető-jogellenes, és bűnös.”¹²³

¹¹¹ *Moór*-jelentés, 13. p.

¹¹² Uo. 13. p.

¹¹³ *HELLER* 1937, 54. p.

¹¹⁴ *HELLER* 1945, 67. p.

¹¹⁵ *L. ANGYAL* 1920, 76. p. *FINKEY* 1914, 223. p. *IRK* 1931, 428–429. pp. *VÁMBÉRY* 1918, 178. p.

¹¹⁶ *HELLER* 1931, 114. p. *HELLER* 1945, 69. p.

¹¹⁷ *HELLER* 1931, 121. p.

¹¹⁸ *FINKEY* 1914, 197. p. *ANGYAL* 1920, 66. p. *Vö. LAKÓ* 1982, 283. p. és *TOKAJI* 1984, 24. p.

¹¹⁹ *VÁMBÉRY* 1918, 169. p. *Vö. LAKÓ* 1982, 284. p. és *TOKAJI* 1984, 24. p.

¹²⁰ *HELLER* 1931, 145–146. pp. *Vö. LAKÓ* 1982, 284. p. és *TOKAJI* 1984, 24. p.

¹²¹ *Vö. NAGY* 2011, 74 p.

¹²² *Schultheisz* Emil *Heller* fogalmát azzal az elemmel bővítette, „hogyan a cselekménynek megvan az a sajátossága, hogy megbüntetése esetén a büntetés céljai megvalósulhatnak” – idézi, *TOKAJI* 1984, 25. p. *Tokaji* Géza szerint a bűncselekmény „olyan cselekmény, amely társadalomra veszélyes, bűnös (felróható) és amelyet a törvény diszpozíciószerűvé nyilvánítva büntetéssel fenyeget.” *TOKAJI* 1984, 11. p.

¹²³ *NAGY* 2014, 143. p.

Nézetei a jogellenességről

A 20. század elején a német irodalomban – a pozitívizmus talaján álló formális jogellenesség túlzott merevségére válaszul – megjelent a materiális, vagy más néven anyagi jogellenesség teóriája, amely a jogellenesség tartalmát kutatva a jogellenessé nyilvánítás indokára a pozitív jog keretein kívül igyekezett magyarázatot találni.¹²⁴ A legkülönbözőbb vélemények láttak napvilágot azzal kapcsolatban, hogy miben áll az a momentum, amely a jogellenesség materiális oldalát képes megteremteni.¹²⁵

Heller a materiális jogellenességi tan elfogadását – több hazai szerzőhöz hasonlóan¹²⁶ – elutasította, mert abban a jogbizonytalanság¹²⁷ és a bírói önkény veszélyét látta.¹²⁸ Mindvégig kitartott amellett, hogy a jogellenesség nem jelent egyebet, mint a joggal való formális ellentétességet.¹²⁹ A jogellenesség értékmérőjének kizárólag a tételes jog rendelkezéseit fogadta el, amely alatt más jogforrások szabályanyagát és a szokásjogot is értette.¹³⁰ Az írott jog merevségét – *de lege lata* – a törvény megfelelő értelmezésén keresztül a jogszerűség materializálásával kívánta kiküszöbölni. Az értelmezés akkor megfelelő, ha az összes jogszabály egybevetésével dönt a jogellenesség kérdésében (ez lényegében a jogrend egységének követelményét jelenti), az írott jognak nem külső, hanem belső értelméből állapítja meg az alkalmazandó jogot, valamint – tankönyvének újabb kiadásában – a bűncselekmények tényállásainak körét megfelelően határozza meg.¹³¹ E követelménynek a védeni kívánt jogi tárgy mibenlétének helyes megállapításával, vagyis teleologikus értelmezéssel lehet eleget tenni.¹³²

Heller a jogellenességről vallott nézeteit tovább részletező *Anyagi jogellenesség és büntetőjogi reform* című előadásában kifejezésre jutatta, hogy a formalitás-materialitás közötti ellentét a jogbiztonság elvének sérelme nélkül úgy oldható föl, hogy az anyagi jogellenességet alakijogellenességgé kell tenni.¹³³ Ennek megvalósulása érdekében négy *de lege ferenda* javaslatot fogalmazott meg. E szerint a büntetőkódex általános rendelkezéseiben kifejezésre kell juttatni, hogy bűncselekmény csak jogellenes cselekmény lehet (1), az 1925-ös német büntetőtörvény-javaslatnak megfelelően a jogellenesség köréből általánosságban ki kell zárni azokat a cselekményeket, amelyeknek jogszerűsége (sic!) akár valamely törvény, vagy a törvényen alapuló más írott jogforrás, akár

¹²⁴ LAKÓ 1982, 285. p.

¹²⁵ L. HELLER 1931, 150–151. pp. *Finkey* Ferenc hazánkban a legfejlettebb nézetet képviselte. Szerinte a jogtalanság mint a büntetendő cselekmény általános ismérve, a büntetendő cselekmény két lényeges vonását tárja fel előttünk: 1. Szabályellenességet (normaellenességet) a törvénnyel való ellenkezést, vagyis a tiltottságot, ez a büntetendő cselekménynek alakijogellenessége; 2. a társadalomellenességet, a mások jogos érdekeit (a jogi javakat) kötelességellenes sértő vagy veszélyeztető jellegét. Ez utóbbi a cselekmény tartalmi ismérve. FINKEY 1914, 197. p.

¹²⁶ Így hasonlóan: VÁMBÉRY 1918, 224. p. ANGYAL 1920, 67. p.

¹²⁷ L. még: HELLER 1938, 236. p.

¹²⁸ HELLER 1931, 151. p.

¹²⁹ Uo. 148. p., HELLER 1945, 104. p.

¹³⁰ HELLER 1938, 225. p.

¹³¹ HELLER 1931, 151. p. HELLER 1945, 105. p.

¹³² Uo.

¹³³ HELLER 1938, 237. p.

szokásjogi szabály szerint ki van zárva (2).¹³⁴ A cselekmény jogellenességét kizáró okok felsorolását az irodalomban meghatározó állásponhoz mérten kell gyarapítani (3). Valamint az egyes bűncselekmények tényállásainak pontosabb körülírásával kell arról gondoskodni, hogy olyan esetek, amelyekben a közmegegyőződés nem lát jogellenességet a tényálláson kívül maradjanak (4).¹³⁵

Nézetei a bűnösségről

A német büntetőjog-tudományban a jogellenesség fogalmát követően a 20. század első két évtizedében a bűnösség-fogalom értelmezésével összefüggésben is érdemi változások következtek be. A büntetőjogi dogmatika fejlődésének következő lépése volt, hogy – a jogellenesség területén végbement tartalmi változásokhoz hasonlóan – a pszichológiaiak nevezett formális bűnösségfogalmat¹³⁶ is fölváltotta egy materiális, értékelő elemet magában foglaló, ún. normatív bűnösségfogalom.¹³⁷

Heller a bűnösség fogalmáról vallott fölfogását többször megváltoztatta,¹³⁸ de mindig kitarzott amellett, hogy a bűnösség *egy értékelésmentes lélektani*, valamint *egy értékelő normatív*, vagy más elnevezéssel axiológiai¹³⁹ kategóriából tevődik össze.

1931-es tankönyvében a bűnösség fogalmát úgy határozta meg, hogy az a jogellenes cselekménynek az a tulajdonsága, amely azt kötelességellenességnek tünteti fel.¹⁴⁰ A lélektani elem e konstrukcióban az ún. lelki okozatosság, amelyben *Heller* a jellemnek a cselekmény létrejövetelében való szerepét, tehát a jellem okozatosságát látta – „*ezért mondhatjuk ilyenkor, hogy a jellem okozatossága hibás.*”¹⁴¹ Azonban ezt nem maga az egyéni jellem határozza meg, hanem a jellemnek a cselekményben való letükröződése, vagyis a jellem befolyása a cselekményre.¹⁴² *Liszt* fölfogásával ellentétben *Hellernél* a jellem a jogi megítélés köréből kiesik,¹⁴³ mert a jogot nem maguk az egyének, hanem –

¹³⁴ *Heller* valószínűleg pusztán elírásból fakadó ellentmondása föloldható, ha megnézzük a hivatkozott elaborátum szövegét. § 20 Ausschluß der Rechtswidrigkeit. Eine strafbare Handlung liegt nicht vor, wenn die Rechtswidrigkeit der Tat durch das öffentliche oder bürgerliche Recht ausgeschlossen ist. [20. § A jogellenesség kizárása. Nem jön létre büntetendő cselekmény, ha a tett jogellenessége közjogi vagy polgári jogi rendelkezés alapján kizárt.] L. Amtlicher Entwurf eines Allgemeinen Deutschen Strafgesetzbuches von 1925. [A német büntetőtörvénykönyv 1925. évi hivatalos javaslat.] [http://bit.ly/stgb1925, letöltés ideje: 2020.02.12.] Ennek alapján *Heller* mondatának második fele így hangzik: „... *amelynek jogellenessége [...] ki van zárva.*”

¹³⁵ HELLER 1938, 237–238. pp.

¹³⁶ E tantétel szerint a bűnösség a tettes pszichikai kapcsolata tettéhez mint tényállásszerű és jogellenes cselekményhez. „Die Schuld ist die psychische Beziehung des Täters zu der Tat als einer tatbestandsmäßigen und rechtswidrigen Handlung.” BELING 1906, 180. p. Hazánkban a tiszta pszichológiai fölfogást *Finkey* képviselte. L. FINKEY 1914, 156. p. L. még: LAKÓ 1982, 288. p.

¹³⁷ Reinhard *Frank* 1907-ben publikált tanulmányával indította el e folyamatot. FRANK 1907, 519–547. pp. L. még: LAKÓ 1982, 288. p.

¹³⁸ Erre a szerző maga is utal 1937-es rövidített tankönyvének előszavában: HELLER 1937, Előszó.

¹³⁹ Értékelmélet (gör.): az értékekre vonatkozó filozófiai elmélet. *Kislexikon*.

¹⁴⁰ HELLER 1931, 182. p.

¹⁴¹ Uo. Noha *Heller* első fogalmi meghatározásában a bűnösség kényegét a jellemre vezette vissza, mégsem adott a jellemre nézve egyértelmű meghatározást, amelyet *Irk* Albert a tankönyvről írt kritikájában a szerző szemére is vetett. IRK 1931, 429. p.

¹⁴² HELLER 131, 181. p.

¹⁴³ Vö. TOKAJI 1984, 59. p.

a tettbüntetőjog bázisán állva – az egyének egyes cselekményei érdeklik.¹⁴⁴ Heller szerint e lélektani elem egyik összetevője az alanyi okozatosság, a másik pedig a tettes tudattartalmának viszonya a cselekménnyel megszegett normához.¹⁴⁵ Az alanyi okozatosság egy büntetőjogilag szintelen fogalom: a szándékosságban vagy gondatlanságban megtestesülő pszichés kapcsolat a tettes és az általa elkövetett cselekmény között. E két elem együttesen szolgálja a bűnösség normatív értékítéletének tárgyát.¹⁴⁶ Heller első fogalomváltoztatában a bűnösség normatív eleme a jellem okozatosságáról alkotott erkölcsi értékítélet, lényegében a „kötelességellenesség” maga, ami miatt az elkövetőnek szemrehányást lehet tenni. Kötelességellenes a jogellenes cselekmény akkor, ha az a képzet, amelynek valamely jogi norma szerint visszatartó motívummá kellett volna válnia nem vált ilyenné, holott azzá válhatott volna.¹⁴⁷

1936-os tanulmányában jutott arra a következtetésre, hogy az „alanyi bűnösség” kifejezés használatával a tágabb értelmű, processzuális bűnösségtől „plasztikusabban” képes megkülönböztetni a szűkebb értelemben vett bűnösséget.¹⁴⁸ A bűnösségről vallott fölfogásában eszközölt szerkezeti módosítások szerint a tartalmilag nem változott¹⁴⁹ normatív (itt már axiológiainak nevezett)¹⁵⁰ bűnösségi elemre már nem úgy tekintett mint a bűnösséget megállapító értékítéletre, hanem mint olyanra, amely maga is értékítélet tárgyát képezi. (Lábjegyzetben is utalt arra, hogy a tankönyvében elfoglalt álláspontját helyesbíteni kívánja.)¹⁵¹ A bűnösséget megállapító értékítélet ettől kezdve az ún. „lélektani tényálladék” felett mondott ítélet.¹⁵² Az új fogalomnak tekinthető „lélektani tényálladék” két elemből tevődik össze: a pszichés viszonyt megtestesítő értékmentes és éppen ezért nem is értékelhető alanyi okozatosságból (l. fentebb), valamint az értékelés alá eső, tartalmilag változatlan normatív elemből. Látható, hogy a lélektani tényálladék fogalma nem azonosítható a korábbi bűnösségi konstrukciójában szereplő lélektani elemmel, amely tényálladék csupán azért titulálható lélektaninak, mert mindkét összetevője, tehát a motivációelmaradás és az értékmentes alanyi okozatosság egyaránt lélektani történés.¹⁵³

Az 1937-es, valamint az 1945-ben megjelent utolsó tankönyvében már úgy foglalt állást, hogy az alanyi bűnösség a jogellenes cselekménynek az a tulajdonsága, amely azt „szemrehányhatóvá” teszi.¹⁵⁴ A jogellenes cselekmény akkor szemrehányható, ha az a képzet, amelynek valamely jogi norma szerint a cselekménytől visszatartó motívumul kellett volna szolgálni, nem vált azzá, holott azzá válhatott volna.¹⁵⁵ A szemrehányhatóság

¹⁴⁴ HELLER 1931, 181. p.

¹⁴⁵ Uo. 183. p.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ Uo. 182. p.

¹⁴⁸ HELLER 1936, 6–7. pp.

¹⁴⁹ A bűnösség normatív elemét továbbra is abban látta, hogy a jogellenes eredmény bekövetkezési lehetőségének képzete a büntetést nem tartja vissza a cselekmény elhatározásától. HELLER 1936, 12. p.

¹⁵⁰ A bűnösség mindig egyfajta értékelés, ezért a bűnösség normatív elemét kifejezőbb annak axiológiai elemének nevezni. HELLER 1936, 12. p.

¹⁵¹ HELLER 1936, 12. p.

¹⁵² Uo. 13. p.

¹⁵³ Uo.

¹⁵⁴ Már 1936-ban kifejezőbbnek találta a szemrehányás kifejezés alkalmazását, mert a bűnösség legbensőbb értelme a büntetéssel való összefüggés, és a büntetés alkalmazását a szemrehányás mozzanata alapozza meg. HELLER 1936, 12. p.

¹⁵⁵ HELLER 1937, 108. p.

kifejezés használata az 1931-ben követett „kötelességellenesség” helyett tartalmi szempontból nem hozott változást, ugyanakkor a szemrehányás hátrányos etikai értékelése már nem az alanyi bűnösség normatív elemét jelentette, mert azt a büntettes tudattartalmának a cselekménnyel megszegett normához fűződő bizonyos viszonya¹⁵⁶ („*a megszegett norma tudása vagy tudhatása*”) testesítette meg.¹⁵⁷ Az alanyi okozatosság akkor válik szemrehányhatóvá, ha ahhoz az alanyi bűnösség e normatív eleme is hozzájárul.¹⁵⁸

Heller a már többször hivatkozott 1936-os *Materiális alanyi bűnösség* című tanulmányában behatóan vizsgálta a normatív bűnösségfogalom magját jelentő¹⁵⁹ – a német irodalomban megjelent, majd éles viták keresztjébe került – elvárhatóság-fogalmat (németül: *Zumutbarkeit*). E szerint a cselekményt kísérő körülmények rendkívüli állapot (abnormalitása) (pl. végszükség fennforgása) esetén az elkövetőtől nem elvárható, hogy a bűncselekmény elkövetésétől való tartózkodásra önmagát motiváltassa, ezért a szemrehányásnak el kell maradnia.¹⁶⁰ Heller soha nem ismerte el a törvényben nem szabályozott, ún. törvény feletti elvárhatóságot kizáró okok létjogosultságát. A bírói jog által kialakított mércék alapján meghatározott általános „törvény feletti” elvárhatóságot kizáró ok alkalmazásában a büntetőjogot a „*csontellágyulás*” veszélyétől féltette.¹⁶¹

Miben látta mégis Heller az elvárhatósági tan jelentőségét, hogy szükségét érezze e tekintélyes tanulmányában foglalkozni vele? Fontos vívmányának tekintette, hogy a beszámítást (mai fogalomhasználat szerint büntethetőséget) kizáró okok közül azok, amelyek rendszerbeli helye nehezen volt meghatározható, ezzel könnyen beilleszthetők lettek a bűncselekménytani rendszerbe: ezek voltak a végszükség, a fenyegetés és a jogos védelem határainak félelemből, ijedségből vagy „megzavarodottságból” való túllépése.¹⁶² Miként a tan rámutatott: ezekben az esetekben azzal lehet a büntetlenséget magyarázni, hogy a jogrend a motivációs körülmények rendellenessége folytán fel sem tételezi a jogellenes cselekmény elkövetésétől való tartózkodást.¹⁶³ Továbbá kétségkívül az elvárhatósági tan érdemének tekintette, hogy képes megmagyarázni egyes különös részi tényállásokhoz kapcsolódó büntethetőséget kizáró okokat. Ilyen büntethetőséget kizáró ok a Csemegikódex 224. §-ában szabályozott – az önvádra kötelezés tilalmából levezethető – kizáró ok, jelesül „[...] nem büntetik az ezen fejezetben meghatározott cselekmények [hamis tanúzás különböző alakzatai] miatt az: aki a valónak megvallása által önmagát büntetendő cselekménnyel vádolná.” Illetve a bűnpártolás büntethetőségét zárta ki, „[...] ha a bűnpártoló az azokban meghatározott cselekményt valamely hozzátartozójának érdekében követte el.” Az elvárhatósági tan által tisztázódik az említett esetek korábban dogmatikailag bizonytalan rendszerbeli helye azzal, hogy az általános és a különös részben szabályozott okok egyaránt a bűnösséget kizáró okok kategóriájába kerülnek.¹⁶⁴

¹⁵⁶ L. bővebben: HELLER 1945, 150–151. pp.

¹⁵⁷ HELLER 1945, 134. p.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ „Kern des normativen Schuldbegriffs” – az elnevezés Reinhard Moos osztrák büntetőjogásztól származik. MOOS 2004, 891. p.

¹⁶⁰ HELLER 1936, 9. p. L. GOLDSCHMIDT 1913, valamint GOLDSCHMIDT 1930.

¹⁶¹ HELLER 1936, 21–22. pp. L. még: 1945, 170. p.

¹⁶² Későbbi tankönyvében e beszámítást kizáró okokat csupán alanyi bűnösség alól mentesítő okoknak tekintette, és nem sorolta őket a büntethetőséget kizáró okok kategóriájába. HELLER 1945, 170. p.

¹⁶³ HELLER 1936, 20. p.

¹⁶⁴ HELLER 1936, 21. p.

A bűnösségről alkotott elképzelésit összefoglalva elmondható, hogy *Heller* Erik volt a normatív bűnösségfogalom első hazai képviselője, amivel előkészítette az utat a több elemből álló¹⁶⁵ – a szegedi iskola által lényeges vonásaiban ma is képviselt – ún. komplex bűnösségfogalom megalkotása előtt.¹⁶⁶ Az elvárhatóság mint bűnösségi elem és az elvárhatóságot kizáró okok tanának recepciója a magyar büntetőjogban *Heller* Erik munkáinak nyomán vette kezdetét.¹⁶⁷ *Schultheisz* Emil és *Tokaji* Géza már önálló bűncselekmény-fogalmi elemként tekintettek a jogszerű magatartás elvárhatóságára. E fölfogást *Nagy* Ferenc, a szegedi büntetőjogi iskola doyenje töretlenül képviseli.

Értékelése

Móra Mihály *Heller* életművét a *Jogtudományi Közlöny* és a *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* hasábjain röviden két nekrológban értékelte. A szerző mindkét helyen kiemelte *Heller* kivételes színvonalú tankönyvét,¹⁶⁸ valamint az anyagi jogon túlmutató széleskörű érdeklődését.¹⁶⁹ A két megemlékezés azonban tartalmilag nem feleltethető meg egymásnak. *Móra* kizárólag a magyar nyelvű szövegben olvasható bekezdése szerint *Heller* „anyagi jogi munkáiban [...] az a két világháború között tért nyerő irány tükröződik, amelyet a jogi pozitívizmus útjáról letérő külföldi burzsoá büntetőjogi elmélet vívódásai, mesterkélt absztrakciói, túlbonyolítottságban jelentkező homályosságai, ellentmondásai jellemeztek.”¹⁷⁰ E politikai szempontok által vezérelt minősítésről – különösen a materiális jogellenességi tant elutasító véleménye, valamint a törvény feletti elvárhatóságot kizáró okokat tagadó álláspontjának ismeretében – kije-

¹⁶⁵ Hazánkban az első több elemből álló bűnösség-fogalmat *Schultheisz* Emil alkotta meg. Szerinte a bűnösség nem más, mint a cselekmény elkövetője feletti rosszzalló értékítélet azért, mert annak ellenére, hogy jogszerűen viselkedhetett volna, mégis véghezvitte a tényálladékszerű és jogellenes cselekményt. A bűnösség elemei nála: a beszámítási képesség, az elkövető cselekménye eredményének előrelátása, a jogellenesség reális vagy potenciális tudata és az elvárhatóság. SCHULTHEISZ 1948, 47. p.

¹⁶⁶ *Nagy* Ferenc fölfogásában a bűnösség felróható pszichés viszony az elkövető és a társadalomra veszélyes cselekménye, illetve ennek következményei között. Elemei: a megfelelő életkor, a beszámítási képesség, a szándékosság és a gondatlanság, valamint a jogszerű magatartás elvárhatósága. NAGY 2014, 250–251. pp.

¹⁶⁷ Lényegében e folyamat a 2/2002-es jogegységi határozat meghozatalával vált teljessé, amikor az elvárhatóság mint a bűnösség fogalmi eleme a bírói jog által a pozitív jogban is elismerést nyert. A határozat e vonatkozásban releváns rendelkezése szerint: „Bűnösség nélkül nincs büntetőjogi felelősség, ez következik a Btk. 10. §-ából. A bűnösségnek eleme a normának megfelelő magatartás elvárhatósága. A büntetendő cselekmények elkövetésétől mindenki köteles tartózkodni, a törvény elvárja, hogy az állampolgár magatartását a »közösségi motívum« befolyásolja. Vannak azonban olyan helyzetek, amelyekben ez a büntetőjogi felelősség terhével nem várható el. Az elvárhatóság a bűnösség értékelő /normatív/ eleme, és mindig az elkövető javára érvényesül. Az önfeljelentés "nem várható el", ezért a bűnösség hiányában büncselekmény nem valósul meg.”

¹⁶⁸ „[...] sein ausgezeichnetes Lehrbuch, das eine kritische Behandlung der allgemeinen Lehren des Strafrechts enthält.” [„Kitűnő tankönyve, amely a büntetőjog általános tanának kritikáját tartalmazza.”] MÓRA 1959a, 99. p. Valamint: „A közel hetedfélszáz oldalnyi munkában csupán a büntetőjog általános részét foglalja magában, de azt a szerző a tankönyveknél szokásos mértékét jóval meghaladó alaposággal, részletességgel, a belföldi és a külföldi irodalom, valamint a belföldi gyakorlat teljességre törekvő számbavételével dolgozta fel” Ugyanakkor itt megjegyezte, hogy „az elméleti aláfestések néhol bizonytalan színűek maradtak.” MÓRA 1959b, 192. p.

¹⁶⁹ MÓRA, 1959a, 100. p. MÓRA, 1959b, 192. p.

¹⁷⁰ MÓRA, 1959b, 192. p.

lenthető, hogy nem állja meg a helyét. Továbbá a magyar nyelvű szöveg önmagával és a német szövegben írtakkal is ellentmondásba kerül. Ugyanis *Móra* mindkét nekrológ bevezetőjében kifejtette, hogy *Heller* a gyakorlat területéről érkezett a katedrára, amely megövtá őt attól, „hogy az eleven élettől idegen szobatudományt műveljen.”¹⁷¹

Békés Imre 1970-ben írt értékelése szerint *Heller – Angyallal* ellentétben – nem a jogélet szereplőinek, hanem a tudomány képviselőinek írt, „témaválasztása mindig jogdogmatikai szempontú és nem gyakorlati igényű volt.”¹⁷² *Békés* véleménye annyival árnyalható, hogy főként professzori működése alatt valóban a dogmatikai problémák kerültek *Hellernél* előtérbe, ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a többségében még gyakorló jogásként írt esetmagyarázatairól, valamint – számos gyakorlati példát felvonultató és a gyakorló jogászok által is haszonnal forgatható – anyagi és eljárás jogi tankönyveiről sem. *Békés* szerint *Hellert* a „német dogmatika problémakeresése és megoldása inspirálta, nem a horizont, hanem a mélységek csábították.”¹⁷³ E kijelentés annyiban igaz, hogy kortársai közül ő vizsgálta a legalaposabban, valamint bizonyos területeken érdemi kritika alá is vetette a német büntetőjogi dogmatika akkortájt uralkodó tantételeit, amellyel kétségkívül a német dogmatika hatókörét erősítette hazánkban.¹⁷⁴

Békés *Heller* szemére vetette, hogy „problémáinak elvont volta és nehézkes szerzői stílusa elefántcsonttoronyba zárta” őt.¹⁷⁵ Miközben valóban foglalkozott elvont jogelméleti kérdésekkel – véleményem szerint – pont a gyakorlati problémák iránti fogékonysága és tankönyvírói tevékenysége miatt nem érheti az a vád, hogy „szobatudóssá” vált volna.¹⁷⁶ Ugyanakkor stílusával kapcsolatban valóban elmondható, hogy gondolatmenetét nem volt képes minden esetben megfelelően tömöríteni, emiatt előfordult, hogy túlságosan terjengőssé és nehezen követhetővé vált.¹⁷⁷

Békés Imre mindezzel együtt *Heller* Erikben a burzsoá magyar büntetőjog-tudomány legnagyobb elméleti dogmatikusát látta.¹⁷⁸

Hellerrel kapcsolatban még 2009-ben is felbukkant az a leegyszerűsítő és nyilvánvalóan téves minősítés, amely szerint összefoglaló és rendszerező munkái elsősorban didaktikai értékűek.¹⁷⁹ Még a didaktikai értéket kétségtelenül magukban hordozó tankönyvei is jóval többek annál, minthogy pusztán „összefoglaló és rendszerező” műveknek lehessen őket titulálni.

E tanulmányban leírtak alapján elmondható, hogy *Heller* Erik a két világháború közötti büntetőjog-tudomány termékeny, sokoldalú személyisége volt, akit a bűncselekménytan területén kifejtett munkásságára tekintettel méltán tarthatunk a szegedi bünte-

¹⁷¹ MÓRA 1959b 192. p. MÓRA 1959a 99. p.

¹⁷² BÉKÉS, 1970, 288. p.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Vö. NAGY 2014, 139. p.

¹⁷⁵ BÉKÉS 1970, 288. p.

¹⁷⁶ Egyetértve *Móra* Mihállyal. MÓRA 1959b. 192 p.

¹⁷⁷ Különösen: HELLER 1924. A jogépségi büntetéssel összefüggésben leírt gondolatmenetére utalok itt, amely néhány helyen tartalmaz egymásnak ellentmondó megállapításokat, pl. „A jogépségi büntetés tehát megtorlás a szó valódi értelmében [...] A cél eszméje kívül esik a megtorlás fogalmán.” HELLER 1924, 128–129. pp., majd fél oldallal később: „A jogépségi büntetés az egyvelein célbüntetés, mely a megtorlás elvével összeegyeztethető [...]”

¹⁷⁸ BÉKÉS 1972, 288. p. Vö. NAGY 2013, 81. p.

¹⁷⁹ LAMM 2009, 295. p.

tőzogi iskola iskolateremtő képviselőjének. A tankönyveiben lefektetett dogmatikai keretrendszer a büntetőjog-tudományt művelő későbbi generációk számára mindenkor kiindulópontul szolgál.

III Fontosabb művei

Kizárja-e a törvény a fölmentés indoka miatti semmiségi panaszt? Jogtudományi Közlöny. 32. sz. 1908. 250–251. pp.

Die Reform des Jugendstrafrechts in Ungarn. Zeitschrift für die gesamten Strafrechtswissenschaft. Band 31. Heft 6. 1911. 616–635. pp.

Bűnvádi perrendtartás a fiatalkorúak bűnügyeiben, figyelemmel a törvényhozás feladataira. Budapest, 1912.

A közveszélyes munkakerülés vétsége miatt fiatalkorú ellen kiszabott fogházbüntetés tartama meghaladhatja az 1913. XXI. tc-ben meghatározott fogházbüntetési tételek leghosszabb tartamát. Büntető Jog Tára. LXVI. kötet. 1913. nov. 4. szám. 1913. 49–51. pp.

A közveszélyes munkakerülés vétsége miatt fiatalkorú ellen kiszabott fogházbüntetés tartama meghaladhatja az 1913. XXI. tc-ben meghatározott fogházbüntetési tételek leghosszabb tartamát. Büntető Jog Tára. LXVI. köt. 4. sz. 1913. 49–51. pp. [HELLER, 1913a]

A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény és a fiatalkorúak bírái és ügyészei, valamint a pártfogó tisztségviselők részére tervezett továbbképző tanfolyam. Jogtudományi Közlöny. 48. évf. 11. sz. 1913. 90–98. pp. [HELLER 1913b]

A Büntetőjogi elméletek bírálata. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1924.

La dottrina del tentativo nel progetto Rocco. In: GALGANO, SALVATORE (szerk.): Anuario di Diritto comparato e di Studi legislativi. I. Roma. 1930. 253–280. pp.

A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész I. félkötet. Szent István Társulás. Szeged, 1931.

A „Ne bis in idem” elve a büntető törvénykezési jogban. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. Szeged, 1932.

Le misure di sicurezza in sostituzione o complemento delle pene. In: (Szerk. nélkül) Scritti in del Prof. Ugo Conti. Tipografia Dell Unione Arti Grafiche. Citta di Castello. 1932. 209–222. pp.

Büntetőjogi kodifikáció Franciaországban. In: (szerk. nélkül) Polner Ödön emlékkönyv, dolgozatok Polner Ödön egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára. I. kötet. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. Szeged, 1935. 269–294. pp.

Materiális alanyi bűnösség. Egyetemi Nyomda. Pécs, 1936.

Az Exceptio veritatis a bírói gyakorlatban. In: HELLER ERIK (szerk.): Jogi értekezések Degré Miklós hetvenedik életéve betöltésének megünneplése alkalmából. Szeged Városi Nyomda. Szeged, 1937. 191–208. pp. [HELLER 1937a]

A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész II. félkötet. Szerző saját kiadása. Szeged, 1937. [HELLER 1937b]

A magyar büntetőjog általános tanai (rövidített tankönyv). Szent István Társulat. Szeged, 1937. [HELLER 1937c]

Anyagi jogellenesség és büntetőjogi reform. A Magyar Jogászegylet büntetőjogi szakosztályában egy új magyar büntető törvénykönyv előkészítésével kapcsolatban 1938. évi február 12-én tartott felolvasás. Budapest, 1938.

Tettazonosság és azonosság. In: (szerk. nélkül): Emlékkönyv Kolosváry Bálint Dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1939. 196–211. pp.

Büntetőjogunk haladásának útja [útja]. Acta Universitas Szegediensis. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Szeged, 1941.

Ami nincs bent a büntető törvénykönyvben. Budapest, 1941.

Szubjektívizmus és objektívizmus a büntetőjogban. Nagy J. Ny. Kolozsvár 1944.

A magyar büntetőjog általános tanai (rövidített tankönyv). Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1945.

A magyar büntető törvénykezési jog tankönyve I. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1947.

Die ungarische Strafprozessordnung III. Gesetz vom Jahre 1951 durch Gesetz V vom Jahre 1954 modifizierter und in einheitliche Fassung gebrachter Text. De Gruyter. Berlin, 1958.

IV. Irodalomjegyzék

ALEXITS GYÖRGY (szerk.): *Akadémiai Értesítő.* Magyar Tudományos Akadémia. LVII. kötet. 481. füzet. 1950.

ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Athenaeum. Budapest, 1920.

ANGYAL PÁL: *Emlékeimből.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. Pécs, 2010.

ANGYAL PÁL: *Heller Erik: A magyar büntetőjog tankönyve.* Magyar Jogi Szemle. XIX. évf. 2. sz. 1938. 60–66. pp.

Az Est. V. évf. 5. sz. 1914.

BALOGH ELEMÉR: *Állam- és Jogtudományi Kar 1921–1998.* In: SZENTIRMAI LÁSZLÓ – RÁCZNÉ MOJZES KATALIN: A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998. Kiadja: Mészáros Rezső egyetemi tanár a József Attila Tudományegyetem rektora. Szeged, 1999. 35–114. pp.

BÉKÉS IMRE: *A büntetőjogi és büntető eljárásjogi tudományszak.* In: SINKOVICS ISTVÁN (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története. 1945–1970. Eötvös Lóránd Tudományegyetem. Budapest, 1972. 281–309. pp.

BIBÓ ISTVÁN: *Etika és büntetőjog.* In: KEMÉNY ISTVÁN – SÁRKÖZI MÁTYÁS (szerk.): *Bibó István összegyűjtött munkái 1–4.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern, 1984. 513–525. pp.

BELING, ERNST: *Die Lehre vom Verbrechen.* J.E.B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen, 1906.

DEGRÉ MIKLÓS: *A magyar büntetőjog tankönyve. Irtá: Heller Erik egyetemi tanár.* Jogállam. XXX. évf. 9–10. füzet. 1931. 438–444. pp.

FARAGÓ M. JUDIT: *Zehery Lajos élete és munkássága (1893–1968).* In: TÓTH KÁROLY (szerk.): Acta Juridica et Politica Szeged. Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága. Szeged, 1993.

FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalat. Budapest, 1914.

FRANK, REINHARD: *Über den Aufbau des Schuldbegriffs.* In: FRANK, REINHARD (szerk.): Festschrift für die Juristische Fakultät in Gießen Zum Universitäts-Jubiläum. Verlag von Alfred Töpelmann. Gießen, 1907. 519–547. pp.

FEKETE GÉZÁNÉ: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai I. 1825–1949.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1975.

- LISZT, FRANZ VON: *Der Zweckgedanke im Strafrecht (1882/1883)*. In: LISZT, FRANZ VON: Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Erster Band. Guttentag. Berlin, 1905. 126–179. pp.
- GOLDSCHMIDT, JAMES: *Der Notstand, ein Schuldbproblem, Mit Rücksicht auf die Strafgesetzentwürfe Deutschlands, Österreichs und der Schweiz*. Manz. Wien, 1913.
- GOLDSCHMIDT, JAMES: *Normativer Schuldbegriff*. In: HEGLER, AUGUST (szerk.): Festgabe für Reinhard Frank, J.C. Mohr. Tübingen, 1930. 428–468. pp.
- HEALY, WILLIAM: *Reform of Juvenile Criminal Law in Hungary*. Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology. Vol. 2, No. 2. 1911. 282–284. pp.
- IRK ALBERT: *Dr. Heller Erik: A magyar büntetőjog tankönyve*. Magyar Jogi Szemle. 12. évf. 9. sz. 1931. 427–430. pp.
- Kislexikon* [internetes változat, <http://bit.ly/3cW75fO>, letöltés ideje: 2020. 01. 15.].
- LAKÓ IBOLYA: *A bűncselekmény-fogalom alakulása hazánkban a századfordulótól a Btá-ig*. Jogtudományi Közlöny. 37. évf. 4. sz. 1982. 282–290. pp.
- LAMM VANDA (szerk.): *Magyar jogi lexikon*. Complex Kiadó kft. Budapest, 2009.
- Magyar Katolikus Lexikon* [internetes változat, <http://bit.ly/38Fmlu8>, letöltés ideje: 2020. 01. 13.]
- Önálló Akadémiát!* Magyar Nemzet, LII. évf. 107. sz. 1989.
- MOOS, REINHARD: *Der allgemeine übergesetzliche Entschuldigungsgrund der Unzumutbarkeit in Deutschland und Österreich*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. Band 116. Heft 4. 2004. 891–914. pp.
- Magyar Életrajzi Lexikon* [internetes változat, <http://bit.ly/38J6oD1>, letöltés ideje: 2020. 01. 14.]
- MÓRA 1959a = MÓRA MIHÁLY: *Erich Heller (1880–1958)*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. 71. Band. Heft 3. 1959. 852–864. pp.
- MÓRA 1959b = MÓRA MIHÁLY: *Heller Erik*. Jogtudományi Közlöny. XVI. évf. 4. sz. 1959. 192. p.
- NAGY FERENC: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2013.
- NAGY FERENC: *Tatstrafrecht und Täterstrafrecht*. In: SINN, ARNDT – GROPP, WALTER – NAGY FERENC: Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht. Universitätsverlag Osnabrück. Osnabrück. 2011. 65–88. pp.
- NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I*. Iurisperitus Bt. Szeged, 2014.
- OROSZI SÁNDOR – SIPOS BÉLA: *Heller Farkas*. Magyar Tudomány. 97. kötet. 12. sz. 1990. 1493–1499. pp.
- PÉTERVÁRI MÁTÉ: *Erek István élete és munkássága, tekintettel a 19. század második felében történt közigazgatási reformokra*. Jogtörténeti Szemle. 2014. 3. sz. 29–38. pp.
- SCHULTHEISZ EMIL: *A bűncselekmény tana*. Debreceni Tudományegyetemi Nyomda. Debrecen, 1948.
- SCHULTHEISZ EMIL: *Könyvismertetés. Heller Erik: A magyar büntetőjog tankönyve. II. Félkötet. Magyar Jogászegyleti Értekezések és Egyéb Tanulmányok. VII. évf. 25. szám. 1939.*
- SEREG ANDRÁS: *Szabó András – A kriminológia atyja*. Jogi Fórum. 2016. [<http://bit.ly/37fEfnk>, letöltés ideje: 2020. 02. 11.]
- SZABADFALVI JÓZSEF: *Moór Gyula 1888–1950*. In: HAMZA GÁBOR – SIKLÓSI IVÁN (szerk.): Magyar jogtudósok. Harmadik kötet. Elte Állam-és Jogtudományi Kar. Budapest, 2006. 167–190. pp.
- SZABÓ ANDRÁS: *Igazságosan vagy okosan?* Akadémiai Kiadó. Budapest, 1993.
- T. HÁMORI FERENC: *Heller György halálára*. Indóház Online. 2012. [<http://bit.ly/2vt4Ze>, letöltés ideje: 2020. 02. 10.]
- TOKAJI GÉZA: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1984.
- TÚRY SÁNDOR KORNÉL (szerk.): *Dolgozatok Menyhárt Gáspár egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged. 1938.
- Ügyvédi Kamarai Közlöny 1904. márc. I. évf. 3. szám
- Ügyvédi Kamarai Közlöny 1905. febr. II. évf. 2. szám.
- VÁMBÉRY RUSZTEM: *Büntetőjog II. füzet*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. Budapest, 1918.

A tanulmányban hivatkozott archív anyagok

- Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései.* 1922–1923 (HU-ELTEL 7.a.23.) 1923. április 12. IV. rendkívüli ülés. [Hungaricana adatbázis <http://bit.ly/pazmanyjk124125> letöltés ideje: 2020.02.02.]
- Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának ülései.* 1943–1944 (HU-ELTEL 7.a.43.) 1944. június 21. VIII. rendes ülés. [Hungaricana adatbázis <http://bit.ly/2tmexyZ> letöltés ideje: 2020.02.02.]]
- MNL Csongrád Megyei Levéltár Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1923/24. VIII. 4. b. iktatószám nélkül.
- MNL Csongrád Megyei Levéltár. Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1923/24. VIII. 4. b. iktatószám: 733.
- MNL Csongrád Megyei Levéltár. Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1924/25. VIII. 4. b. iktatószám: 82.
- MNL Csongrád Megyei Levéltár. Szegedi Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának iratai 1925/26. VIII. 4. b. iktatószám: 190.
- A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXIII-XXXIV tanév első felére.* Szeged Városi Nyomda. Szeged, 1933.
- A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXVI-XXXVII tanév első felére.* Szeged Városi Nyomda. Szeged, 1936.
- A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1940/41. tanév második felére.* A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása. Kolozsvár, 1941.
- A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1941/42. tanév első felére.* A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása. Kolozsvár, 1941.
- A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az 1943/44. tanév első felére.* A m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Kiadása. Kolozsvár, 1943.
- Tagajánlások 1943-ban, kézirat.* Budapest, 1943. [Arcanum adatbázis, <http://bit.ly/2vZ90zE>, letöltés ideje: 2020. 03. 14.]